

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Antoniny Pawłowskiej
pt. *Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.*
napisanej pod kierunkiem naukowym dra hab. Dariusza Jeziornego, prof. UŁ

Przesłana mi do recenzji dysertacja doktorska składa się z sześciu rozdziałów, wstępu, zakończenia i bibliografii. Liczy ogółem 325 stron. W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Rewolucja irlandzka – tło społeczne i polityczne konfliktu” Autorka przedstawiła antecedencje wydarzeń mających miejsce w grudniu 1921 r. z wyraźnym naciskiem – co słuszne – na wydarzenia rozgrywające się na terytorium Irlandii. W rozdziale II „Kontekst międzynarodowy, imperialny i wewnątrzpolityczny negocjacji brytyjsko-irlandzkich” przedstawiła drugiego „partnera” rokowań, umieszczając go w szerszym tle jego relacji międzynarodowych i problemów wewnętrznych. Rozdział III „Negocjacje” poświęcony został prowadzonym rokowaniom z analizą sylwetek uczestników rozmów po obu stronach. W kolejnej, czwartej części pracy „Treść traktatu”, mgr Antonina Pawłowska dokonała prawnej analizy układu oraz wynikających z niego reperkusji. Rozdział V „Debaty nad ratyfikacją” został w głównej mierze poświęcony dyskusją mającym miejsce w Izbie Gmin i *Dáil Éireann*. Ostatni rozdział „Społeczny odbiór traktatu” dotyczy głównie reakcji prasy na wydarzenia mające miejsce na przełomie 1921/1922 r., a tym samym percepcji traktatu przez włączonych w spór obywateli. Układ pracy nie budzi zastrzeżeń. Trzeba jednak przy tym zaznaczyć, że temat pracy został sformułowany dosyć wąsko, także nie wiązał się on raczej ze szczególnymi wyzwaniem koncepcyjnymi.

Swoje uwagi postanowiłem podzielić na te generalne i szczegółowe, które mam nadzieję będą stanowiły pole do dyskusji podczas przewidywanej obrony doktorskiej.

Uwagi generalne:

1. Najpoważniejszym zarzutem wobec dysertacji jest niewyczerpujące wykorzystanie materiałów archiwalnych proveniencji irlandzkiej. Mam tu na myśli przede wszystkim The National Archives of Ireland, ale też: Military Archives, University College Dublin Archives

(dla ułatwienia zob. *The Treaty, 1921: Records from the Archives* by John Gibney Zoë Reid, Dublin 2022) czy National Museum of Ireland (z ciekawości warto takie miejsca odwiedzać). W historiografii znane są fundamentalne prace doktorskie na temat relacji bilateralnych (prof. Marek Kornat, dr S. Dębski), i w każdej z nich problemy te zostały omówione z **gruntownym** wykorzystaniem archiwów obu proweniencji. Nie do końca przekonuje mnie powoływanie się wyłącznie na materiały znajdujące się w *Documents on Irish Foreign Policy* i na akta Biura Historii Militarnej Irlandii. Wydaje się, że kwerenda w Dublinie – archiwalna, biblioteczna i muzealna, brakuje bowiem większej liczby odniesień do irlandzkiej literatury przedmiotu – mogłaby rozwiać kilka, a może i kilkanaście wątpliwości, które nasuwają się w trakcie lektury niniejszej dysertacji. Z obowiązku recenzenckiego podaję dla przykładu:

(s. 30) Odnośnie do tzw. „triumwiratu” de Valery i twierdzenia Autorki, że „żadne dokumenty irlandzkiej polityki zagranicznej tego nie potwierdzają”;

(s. 128) „Niewiele da się powiedzieć na temat roli i osobistych poglądów względem sprawy irlandzkiej Laminga Worthingtona-Evansa i Gordona Hewarta”. Tak wysoko postawieni politycy mają swoją spuściznę archiwalną i można podjąć próbę dotarcia do niej.

(s. 152) „Tę lukę w źródłach można jednak uzupełnić, korzystając z dokumentów irlandzkich. Arthur Griffith bowiem zdawał swoje korespondencyjne raporty ze wszystkich spotkań, nie tylko tych oficjalnych” – opatrzone przypisem do *Documents on Irish Foreign Policy*. Autorka doskonale powinna sobie zdawać sprawę, że źródła drukowane, *Documents on Foreign British Policy*, *Akten zur deutschen auswärtigen Politik*, czy nasza rodzima seria *Polskich Dokumentów Dyplomatycznych* stanowią jedynie subiektywny wybór redaktora/redaktorów tomu i w żadnym razie nie zwalniają one – zwłaszcza doktorantki/a – z kwerendy archiwalnej, choć mogą ją znacznie ułatwić, sugerując najważniejsze archiwa i zespoły dokumentów do danego problemu. Warsztat naukowy stanowi podstawę pracy historyka jako badacza, ale i dydaktyka, który kształci kolejnych adeptów zawodu historyka. Mgr Antonina Pawłowska jest zatrudniona jako asystent w Instytucie Historii UŁ, co sugeruje, że powinna wyróżniać się znakomitym opanowaniem warsztatu historyka. Do braków warsztatowych widocznych w dysertacji odniosę się jeszcze w dalszej części mojej recenzji, bez zwłoki przechodząc teraz do punkt 2. uwag generalnych.

2. Część dłuższych passusów w dysertacji nie ma wymaganych odsyłaczy. Podaję dla przykładu:

Ostatnie wybory parlamentarne miały miejsce w roku 1910 r. Podczas wojny nie organizowano głosowania i nie zmieniono składu parlamentu. Pierwsze wybory po wojnie odbyły się 14 grudnia 1918

roku. Rząd koalicyjny Davida Lloyd George'a popierany był przez część członków Partii Liberalnej i konserwatystów pod wodzą Bonara Law'a. Podczas kampanii wyborczej jednak stało się jasne, że wsparcie dla Lloyd George'a doprowadziło do rozłamu w łonie Partii Liberalnej - część jej polityków wsparła poprzedniego premiera - Herberta Asquitha (s. 85).

Podczas samych negocjacji laburzyści obawiali się, że kontrolę nad negocjacjami przejmą konserwatyści z koalicji rządowej, doprowadzając do zerwania rozmów. Związany z Partią Pracy *Daily Herald* nawoływał do nieulegania naciskom Ulsteru i dostosowania brytyjskiej pozycji negocjacyjnej do nowej sytuacji (s. 91).

W 1911 roku został I Lordem Admiralicji. Rok później rozpoczął się Kryzys Ulsterski, podczas którego, zdecydowanie i w kontraście dla swoich wcześniejszych poglądów poparł projekt autonomii dla Irlandii i stanął w opozycji do unionistów. I wojna światowa doprowadziła do krótkotrwałego wstrzymania jego kariery politycznej za sprawą klęski pod Gallipoli. Churchill powrócił jednak do łask w 1917 roku, w rządzie Davida Lloyd George'a obejmując funkcję ministra uzbrojenia. W okresie wojny o niepodległość Irlandii pełnił funkcję ministra wojny (s. 117).

Mnożąc przykłady, można by zapytać, skąd pochodzą informacje na temat Fredericka Edwina Smitha (s. 119) czy Erskine'a Childersa (s. 129)? Czy *passus* listu Arthura Griffitha de Valery z 13 października pochodzi z TNA, CAB 21/243 czy z DIFP, t. I, nr 165. (s. 138)?

3. Brakuje cytatów w języku angielskim, szczególnie komentarzy prasy brytyjskiej i irlandzkiej (rozdział VI), które przytoczone by były w oryginale. Ponadto od wielu lat dostępna jest online baza poszczególnych tytułów gazet brytyjskich, której Autorka nie wykorzystuje, czerpiąc wiedzę z wycinków prasowych umieszczonych w archiwach, np. The Parliamentary Archives w Londynie. (s. 261-262 i w innych miejscach).

Uwagi szczegółowe:

– Do wstępu: najpierw Autorka pisze o uwzględnieniu w pracy tylko relacji społecznych i politycznych, bez równie ważnych relacji gospodarczych, a kilka ustępów dalej: „Do pełnego zarysowania sytuacji Imperium niezbędna będzie również analiza jego sytuacji **gospodarczej**, społecznej i politycznej” (s. 2) [pogr. K.K.];

– Niefortunne określenie „Wyspy”, zarezerwowane raczej dla Wielkiej Brytanii, przy czym i wtedy przy pierwszym użyciu powinno paść pełne określenie „Wyspy Brytyjskie” (s. 1-2); niekonsekwentny zapis raz małą, raz wielką literą, dla przykładu zob. (s. 232). Pisałbym również: „Wielkiej Brytanii”, a nie „Brytanii”, które to określenie właściwe jest raczej czasom rzymskim (s. 57);

- Równoległe używanie odmiennej terminologii: raz porozumienie irlandzko-brytyjskie, innym razem brytyjsko-irlandzkie (s. 2 i w innych miejscach), por. np. wojna niemiecko-polska. Czy doktorantka rozumie konotacje prawne takiego, a nie innego sformułowania?
- „Światowy ład”?, chyba europejski (w odniesieniu do ładu wersalsko-ryskiego) (s. 5-6);
- Niepotrzebne tworzenie biogramów oraz tłumaczenie pojęć (np. powstanie wielkanocne) w przypisach. Można stosować tego typu zabieg, redagując źródła, natomiast w pracach naukowych staramy się wpisywać funkcje i dokonania w narrację – o ile oczywiście jest to potrzebne (cała praca);
- Języki, które znał George Noble hrabia Plunkett. Czy te informacje pochodzą z przypisu odnoszącego się do debaty parlamentarnej? (s. 29-30);
- Mała/wielka litera: dlaczego Ministerstwo (s. 31), Sowiecka Rosja (s. 81), Irlandzkiej (s. 95) pisane są wielką literą? Niespójna pisownia: „Kancelerza Skarbu i ministra wojny” (s. 129) czy niekonsekwentnie Imperium Brytyjskie (s. 63), Imperium brytyjskie lub imperium brytyjskiego (s. 73, później s. 95 i w innych miejscach);
- Autorka mogłaby porównać irlandzkie inicjatywy wyzwolenicze z polskimi dążeniami niepodległościowymi i pracą dla Niepodległej (s. 34-35). Były podobieństwa między tymi dwoma kwestiami. Zwracali na to uwagę polscy przedstawiciele dyplomatyczni akredytowani przy „Dworze św. Jakuba”, zob. m.in. K. Kania, *Wielka Brytania 1918-1939 w świetle polskich źródeł dyplomatycznych*, Toruń 2007, s. 59-65. Tam też o zawiłościach prawnych i emancypacji dominiów spod egidy metropolii;
- Pisząc o kontroli mórz i oceanów i zwracając uwagę na obowiązującą wówczas doktrynę, mgr Antonina Pawłowska ani razu nie odnosi się do doktryny „Two-powers standard”. W konferencji waszyngtońskiej uczestniczyły ponadto również inne państwa uzyskujące parytet 1,75 (s. 70-71);
- Nie rozumiem przypisu do Lorda Curzona (s. 73, przyp. 307);
- Przyjęło się, że numeracja przypisów w każdym rozdziale powinna zaczynać się od nowa, aby w ten sposób uniknąć „dziwactw”, zob. chociażby przypis nr 1216 [sic!];

- Dlaczego Autorka odnosi się wyłącznie do literatury anglojęzycznej? Np. o M. Gandhim mamy kilkanaście prac w języku polskim (s. 77), zob. np.: *Autobiografia. Moje poszukiwania prawdy*, Kraków 2018;
- Z kolei po polsku Autorka pisze: *Ręce precz od Rosji!*, tymczasem organizacja ta, na czele której stał Harry Pollitt, znana jest nie tylko w polskiej historiografii jako: *Hands off Russia Committee* (s. 82);
- „Perspektywa przeniesienia dalej rewolucji nie budziła entuzjazmu Brytyjczyków. W celu osiągnięcia porozumienia obrano jednak taktykę nieangażowania się w konflikt” (s. 84). Chciałbym, aby doktorantka tę myśl rozwinęła, gdyż uważam, że Wielka Brytania na różne sposoby angażowała się w konflikt, m.in. wysyłając broń i amunicję do Polski, która nie docierała do kraju m.in. z powodu wspomnianej przez mgr Antoninę Pawłowską organizacji *Hands off Russia Committee*. Ponadto wielokrotnie Brytyjczycy wypowiedali się w sprawie wojny bolszewicko-polskiej, a nawet próbowali negocjować ponad „głowami” Polaków – konferencja w Spa i słynna nota G.N. Curzona do G. Cziczierina z 11 lipca 1920 r. (pytanie pod dyskusję);
- Eamon Duggan (przyp. 458), antypatyczna postać i zdrajca, na którym wyrok wykonał lider Peaky Blinders Tommy Shelby, to nie George Gavan Duffy (s. 110). I dalej: „w brytyjskich dokumentach przy jego nazwisku widniała jedynie adnotacja: „«ambasador» w Paryżu i Rzymie” (s. 128) – kolejny raz brak odsyłacza;
- „zegar tykał”, przyp. 707, s. 163. Dlaczego doktorantka daje w tym miejscu przypis? Nie jest to odosobniony przypadek, zob. podany przeze mnie wcześniej Lord Curzon;
- Pisałbym czwarta władza (s. 227);
- *Westminster Gazette* – jakie było zabarwienie polityczne? Dlaczego Autorka takich informacji nie podaje konsekwentnie w przypisach? (s. 248 i następne);
- Dlaczego Autorka łączy nastroje społeczne i wyniki wyborów wyłącznie z sytuacją w Irlandii? (s. 256). Chociaż praca dotyczy relacji dwustronnych, warto spojrzeć na sytuację Wielkiej Brytanii „globalnie”, czego zresztą podejmuje się mgr Antonina Pawłowska w rozdziale II. A przecież społeczeństwo angielskie zaniepokojone było również słabnącymi więziami łączącymi dominia z Imperium, co szczególnie widoczne stało się podczas kryzysu

w Czanaku. Dalej niekorzystnie wyglądała sytuacja w Egipcie i Indiach oraz blamaż Wielkiej Brytanii na konferencji w Rapallo i osobista kompromitacja Davida Lloyd George'a, który miał już nigdy nie odzyskać dawnego autorytetu;

– „Choć łatwo można byłoby zignorować wkład owych publikacji należy pamiętać o olbrzymich nakładach tych gazet i ich szerokiej puli odbiorców” (s. 266). O jakich nakładach mówimy? Warto byłoby to podać przynajmniej dla najbardziej wpływowych tytułów (przy okazji, w zdaniu brakuje przecinka);

– Drobne literówki, lapsusy, odstępy między wyrazami – podaję wyłącznie dla zasady (s. 27, 29, 47 – kilka w przypisie 194 itd., s. 54, 63, 233); przypisy bez kursywy, np. 148; przypisy stawiamy przed kropką (dla przykładu nr 114, zob. też w innych miejscach); łączymy inicjały np. J.J Terry, (s. 72); Stenogram posiedzenia Izby Gmin, 28 II 1922, *Stanowisko w sprawie Egiptu*. – brak źródła (Przyp. 318, s. 75);

– W bibliografii brakuje dat przy tytułach prasowych. Warto się również zastanowić nad zastosowaniem innych rozwiązań: zamienić źródła internetowe na akty prawne i wyróżnić w kategoriach bibliografii netografię.

– Brakuje literatury, szczególnie tej wydanej w setną rocznicę podpisania traktatu. Podaję z obowiązku recenzenckiego kilka pozycji, zwłaszcza, że Autorka twierdzi, że:

Do tej pory opracowania dotyczące traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 roku skupiały się na przebiegu negocjacji. Istnieją również osobne publikacje dotyczące sytuacji wewnętrznej zarówno Wielkiej Brytanii, jak i Irlandii, czy też przebiegu debat nad ratyfikacją porozumienia. Do tej pory jednak łączenie wszystkich tych elementów, w jedną całość, zapewniającą jak najszerszy obraz złożonych stosunków brytyjsko-irlandzkich, nie było stosowane przez badaczy (s. 8-9).

Jest to oczywiście element szerszej tendencji do tego, by – nie zapoznawszy się odpowiednio z istniejącym stanem badań – przypisywać sobie większe zasługi niż ma to miejsce istotnie. W przypadku recenzowanej pracy już wyżej zwracałem uwagę na brak kwerendy bibliotecznej w Irlandii.

Te brakujące pozycje to m.in.:

Fathartaigh M.Ó., Weeks L., *Birth of a State*, Dublin 2021.

Fathartaigh M.Ó., Weeks L., *The Treaty: Debating and Establishing the Irish State*, Dublin 2018.

Friemann G., *The Treaty: The gripping story of the negotiations that brought about Irish independence and led to the Civil War*, Dublin 2021.

Gallagher F., *The Anglo-Irish Treaty*, London 1965.

Gibbons I., *The British Labour Party and the Establishment of the Irish Free State, 1918-1924*, London 2015.

Kenny C., *Midnight in London: The Anglo-Irish Treaty Crisis 1921*, Dublin 2021.

– W odniesieniu do dokumentów archiwalnych mówimy o kartach, nie o stronach – błąd występujący w całej pracy. To kolejny przykład na „kulejący” warsztat doktorantki;

– Podaję z obowiązku recenzenckiego kilka przykładów tym razem sporządzonych przypisów, w których niestosowane są wymagane skróty:

⁴⁵⁰ Tamże, *XXIII Reply received from Mr. de Valera, August 31, 1921*, s. 18-19.

⁴⁵¹ Tamże, *XXIII Reply received from Mr. de Valera, August 31, 1921*, s. 19. – chyba tamże, k. 19?

⁴⁸³ F. Pakenham, dz. cyt., s. 73.

⁴⁸⁴ F. Pakenham, dz. cyt., s. 7.

⁵⁸⁰ TNA, CAB 21/253, *Conferance of Ireland, First Session, 11 X 1921*.

⁵⁸¹ TNA, CAB 21/253, *Conferance of Ireland, Second Session, 11 X 1921*.

Jednak najciekawiej zob.:

¹⁰⁸⁵ *Belfast News Letter*, 12 XII 1921, s. 5.

¹⁰⁸⁵ *Belfast News Letter*, 12 XII 1921, s. 5;

¹⁰⁸⁶ *Belfast News Letter*, 12 XII 1921, s. 5;

¹⁰⁸⁷ *Belfast News Letter*, 12 XII 1921, s. 5.

Oraz:

¹¹⁵³ *Worker's Republic*, 17 XII 1921, s. 1.

¹¹⁵⁴ *Worker's Republic*, 17 XII 1921, s. 1.

Wszystkie powyższe uwagi krytyczne wpływają na końcową ocenę pracy, ale nie dyskwalifikują jej w zupełności przed obroną. Mgr Antonina Pawłowska ma dobre pióro. Stawia pytania badawcze i przeprowadza analizę i krytykę źródła, choć częściej tego odnalezionej *online*. Czy ma predyspozycje do tak ważnych w pracy historyka poszukiwań archiwalnych? Nie wiem. Mam nadzieję, że podczas obrony przekona mnie, że to co robi, wykonuje z pasją i zaangażowaniem; że opanowała warsztat historyka w stopniu pozwalającym na prowadzenie badań przynoszących rzeczywiście nowe ustalenia.

Stwierdzam, że recenzowana dysertacja spełnia w stopniu dostatecznym wymogi stawiane osobom ubiegającym się o stopień doktora w dyscyplinie historia określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym (z późniejszymi zmianami). W związku z tym wnoszę do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do Spraw Stopni Naukowych w Dyscyplinie Historia o dopuszczenie Pani mgr Antoniny Pawłowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'K. Kania', is positioned above the typed name.

dr hab. Krzysztof Kania, prof. UMK